

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Het vierde hoofdstuk vervolmaakt de beweging van verlies en verdriet naar de werkelijkheid via het verlangen. De zijnsvorm die we verliezen als we een geliefde verliezen is een bijzondere verhouding tussen zelf en werkelijkheid, tussen innerlijk en buitenwereld. Deze verhouding is een dubbelzijdig verlangen naar werkelijkheid: er is het verlangen om de werkelijkheid te ervaren, betekenisvol, om telkens opnieuw te kunnen ontvangen, door haar geraakt worden. Daarnaast is het een verlangen door de werkelijkheid opgemerkt te worden, dat ze ons aanhoort, ons toespreekt, onze minieme invloed aanneemt: 'Daar ergens, in een detail, op zo'n manier dat wij er met trots en plezier op kunnen toezien: wij zijn hier geweest' (p. 115). Het verlangen is open en naïef, het is het oorspronkelijke aan de baby. Tegelijk kent ons verlangen de geschiedenis van ons verdriet. Het boek eindigt met de melancholie. Schomakers gebruikt de brief van Freud aan Binswanger bij het overlijden van diens zoon en twee iconische filmscenes (uit *Casablanca* en *LaLaLand*) om te tonen hoe melancholie een verlangen is naar wat was. Een verlangen dat door de werkelijkheid tegengesproken wordt. Het lijkt op wat de Oostenrijkse schrijver Stefan Zweig in zijn novelle *Widerstand der Wirklichkeit* beschreef: de werkelijkheid biedt weerstand aan verlangen, met name ons verlangen naar wat was. Maar wat was, de liefde van ooit die verloren ging, blijft *in* ons. Het is een mooi gebied dat we eenzaam kunnen bezoeken, en van waaruit we met beaming weer de werkelijkheid kunnen instappen. Het is een prachtig essay. Schomakers schrijft poëtisch, niet hermetisch. Het overstijgt het persoonlijke naar de filosofie, het ontvlucht de filosofie naar het persoonlijke. Er zijn enkele momenten waarop de auteur drammerig wordt, dat hij zich te expliciet wil afzetten tegen wie verdriet ondragelijk vindt of tegen wie haar wil medicaliseren. Maar daar draait het boek uiteindelijk niet om. Waar het wel om draait, zoals in een

mensenleven, is om liefde en verlies, verdriet en verlangen.

Wie is hier eigenlijk de baas?

Bespreking van

Peter Verstraten & Sjf Houppermans (red). (2016). *Oedipus heerst!?* Antwerpen-Apeldoorn: Garant. ISBN 978 90 441 3441 4, 183 pp., € 23,70

MARIT VAN DER MEULEN

Oedipus heerst!? De Stichting Cultuur en Psychoanalyse wijdde een bundel vol inspirerende artikelen aan Koning Oedipus, de kreupele koning van Thebe, en een studiedag aan Freuds beschrijving van de tragedie van Sophocles. Over Freud als scharnierpunt in de geschiedenis van het denken. Over de betekenis van Oedipus, het Oedipuscomplex. Over het verzet tegen Oedipus en zijn complexen na Freud. Voor de poort van Thebe zit een monster, half leeuw, half vogel. Het monster is voorbijgangers aan het pesten. Het geeft hen raadsels op. Wie het goede antwoord schuldig blijft, sterft: 'Wie loopt er 's ochtends op vier benen, 's middags op twee en 's avonds op drie?' Oedipus, een vermeende koningszoon uit het Corinthische koningshuis, raadt de oplossing: 'De mens!' Waarop Oedipus de pas weduwe geworden koningin Iocaste mag trouwen. Freud schrijft in Wenen aan het eind van de negentiende eeuw over patiënten met angstklachten. Hij probeert ze te behandelen door ze over 'monsters' te laten praten. Door raadsels op te lossen. In zijn verhandelingen over seksualiteit, in zijn boek over dromen en in brieven aan zijn vriend Fliess schrijft hij over zijn vermoeden dat angstige obsessies samenhangen met seksuele overprikkeling of — later — dat angstige obses-

sies van volwassenen samenhangen met fantasieën uit de kindertijd. Fantasieën over grote lichamen van ouders in bedden, dingen die eruitzien als gevechten. Philippe van Haute, hoogleraar wijsgerige antropologie, wijdt een artikel aan het vroege werk van Freud.

Freud ziet Sophocles' Oedipus. Oedipus en Iocaste hebben een gezin. Het verslagen monster heeft plaatsgemaakt voor een nieuwe ramp: Thebanen krijgen builen en sterven massaal. Een koning dan wel een godheid is natuurlijk verantwoordelijk voor zoiets. Oedipus raadpleegt dan ook het orakel: er dient een oude moord opgelost te worden.

Oedipus werd geboren uit Iocaste en Laios. Laios was homoseksueel. Iocaste wist hem toch te verleiden en uit deze verbintenissen werd een baby geboren. Een orakel voorspelde dat de baby zijn vader zou doden. Baby's voetjes werden daarop bij elkaar gebonden. Een herder hing hem aan een boom. Het kind zou gestorven zijn, ware het niet dat hij door een andere herder naar een ander koningshuis werd gebracht, alwaar een kinderloos echtpaar zich verheugde over zijn komst. Hij werd naar zijn gezwollen voetjes 'Oedipus' genoemd.

Oedipus vertelt Iocaste hoe hij als jongen zorgelijk over zijn afkomst begon te twijfelen toen een bediende hem iets vertelde over een herder en een vondeling. Classicus Ben Schomakers wijst op het paradoxale in Oedipus' karakter: een orakel dat voorspelt dat Oedipus zijn vader zal doden, maakt hem niet nog angstiger, maar stelt juist gerust.

Oedipus ontrafelt zijn eigen verleden. Hij heeft zijn vader gedood en hij is getrouwd met zijn moeder Iocaste. En daardoor lijdt Thebe. Daarom sterven dagelijks mensen aan pest.

De tragedie is volgens Freud — zo schetst Philippe van Haute — een verbeelding van de wensen en verlangens van ons allemaal. Iedereen wordt uit een vader en een moeder

geboren. En iedereen hecht daar een betekenis aan. De oerbetekenis heeft een complex gevolg, waar ons karakter op gebouwd is.

Schomakers maakt een historische interpretatie van Oedipus. Sophocles portretteert Pericles, de politicus die Athene burgerrechten gaf. Henk Hillenaar, hoogleraar romanistiek, legt een verband met de retorica. Beiden wijzen er op dat Oedipus het beginpunt van de individualiteit is. Oedipus neemt een individueel standpunt in tegenover de politieke werkelijkheid.

Heerst Oedipus!? Oedipus neemt een individuele plaats in. Op de divan bij Freud — een paar millennia later — leert Oedipus vast dat Thebanen echt geen pest krijgen omdat kleine jongetjes lang geleden boos waren over orakels opgelegd aan seksueel onbevredigde ouders. Een volk sterft niet omdat een kind het onterecht vindt dat hij aan een boom moest hangen tot er een herder langskwam. En misschien leert Oedipus daar op de bank ook dat een koning niet almachtig is.

Maar: wat moet er nu als Oedipus niet heerst? Als vader, God noch orakel macht heeft?

Paul Verhaeghe, hoogleraar klinische psychologie, legt met behulp van het meer antropologische perspectief van Lacan uit wat er gebeurt als de oervader verdwijnt, als er geen autoriteit is om bang voor te zijn. De werkelijkheid is dan leeg. Het lacaniaanse Reële domineert dan betekenisloos. En dat is pas echt een monster. In leegte zoeken wij naar nieuwe bazen, nieuwe autoriteiten. In de taal installeren we — nu telkens andere — nieuwe ordes.

Oedipus bij Lacan en Verhaeghe zou inzien dat zijn naam 'gezwollen voet' betekent, maar hij zou ontdekken dat hij meer is dan een kreupele man. Meer dan een van moord verdachte Corinthische asielzoeker. Meer dan een veronderstelde koninklijke wonderdokter.

Heerst Oedipus!? Peter Verstraten, hoogleraar filmkunde, legt in een mooi essay uit dat Sophocles niet de enige is die Oedipus verbeeld heeft. Homerus, Aeschylus, Seneca, Corneille, Voltaire, Anouilh, Cocteau: allemaal maakten ze een eigentijdse Oedipus. En zo ook Harry Mulisch. Mulisch' Oedipus is zelf orakel. Oedipus ontmoet zijn eigen toekomst. En vindt dan ook de klok uit. Heerst Oedipus volgens Verstraten? Ik denk het wel. Oedipus heerst door zelf de tijd te ordenen met een horloge. En heerst Oedipus in de psychiatrie? Filosoof Rick Dolfin voert psychiater Guattari en filosoof Gilles Deleuze op. 'Weg met Oedipus', vinden zij. Guattari vindt dat door theorieën te maken over normaliserende krachten die krachten geïnstitutionaliseerd worden. Dat werkt niet emanciperend. Ik denk dat Oedipus opgenomen in de kliniek van Guattari zou ontdekken dat er noch vaders, noch moeders, noch goden bestaan. In Guattari's kliniek wordt Oedipus politiek bewust. Romanist Sjef Houppermans geeft Oedipus zijn eeuwigheid terug in de literatuur. In een analyse van Robbe-Grilllets' debuut *Les Gattes*: Een professor doelwit van een terroristische organisatie is vermoord. Een detective moet de moord onderzoeken. De moord is niet geslaagd. De professor heeft het overleefd en maakt van de gelegenheid gebruik te verdwijnen. Maar als hij nog even thuis wat papieren ophaalt, wordt hij door de detective doodgeschoten. Nu moet de detective, als een Oedipus, een moord onderzoeken die hij zelf gepleegd heeft... Heerst Oedipus!? Wie is hier eigenlijk de baas? Het monster van Thebe? De taal waarin ons gevoel uitgedrukt wordt? De koning? Of God? Peter Verstraten en Sjef Houppermans reiken heel veel oplossingen aan...

Binge-watches met Freud

Bespreking van

Peter Verstraten & Sjef Houppermans (red.). (2018). *Oog om oog — Psychoanalyse en tv-series*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant. ISBN 978 90 441 3613 5, 160 pp., € 22,10

ANNAH PLANJER

In de bundel *Oog om oog — Psychoanalyse en tv-series*, verschenen in de reeks Psychoanalyse en Cultuur, bij redacteur Verstraten zelf het spits af met een toegankelijk overzicht van typen series (aan de hand van Umberto Eco). De eerste serie die in mijn eigen binnenwereld een grote rol heeft gespeeld, *Floris*, is te herkennen als 'loop-serie': de personages, ridder Floris en zijn vriend Sindala, blijven onveranderd, iedere aflevering start vanuit dezelfde uitgangspositie en er is nauwelijks een 'oplopende, psychologische curve' over de luttele twaalf afleveringen die series toen (1969) nog besloegen. Een ander type serie is de saga, waarbij de personages ook niet veel ontwikkeling doormaken, maar iedere aflevering met een cliffhanger eindigt (bijvoorbeeld *Dallas*). De series kenmerken zich in beide gevallen door 'een neiging tot herhaalbaarheid'. De kijker van een politiserie als *Derrick* bijvoorbeeld weet dat 'de dader vaak degene is die het minst verdacht leek'.

Maar zo simpel ligt het niet meer in hedendaagse series, is de eerste hoofdlijn in het boek. De kijker is veel meer een puzzelaar geworden in een *mind game*, die het niet louter moet hebben van het opmerken van een cruciaal detail, maar door goed opletten (en geholpen door discussies op internet-fora) doorgrondt welk spel er met het brein van de hoofdpersoon en van hemzelf als kijker gespeeld wordt. Verstraten geeft een tendens aan die rond 1990 zijn beslag kreeg, namelijk de combinatie van terugkerende herkenbare elementen met een toenemende